

Katarzyna Laskowska

Podstawowe zagadnienia instytucji kary śmierci w świetle prawa i praktyki wymiaru sprawiedliwości w dziejach Rosji

Keywords: Death penalty, Russia

Summary

The article describes legal regulations concerning death penalty in Russia from 1398 to 2008. The analysis shows that the death penalty was commonly present in Russian legal acts. The article describes the evolution of the range of death penalty. It was used not only against crimes like homicide, but also against political crimes. It was an instrument in political fight and in repressive criminal policy. The article shows also the means of execution of capital punishment. Throughout the ages it was executed in a very brutal way, to make it painful for the executed person. The death penalty in Russia should not be analyzed only in historical perspective, because it still exists in present criminal code of Russian Federation.

Kara śmierci jest jedną z najstarszych i najsurowszą karą występującą w prawie karnym. Ze względu na swą wyjątkowość (eliminacyjny charakter) od czasu nadania jej charakteru prawnego jest przedmiotem ocen i poglądów w zakresie słuszności oraz celowości występowania jej w prawie karnym, a także skuteczności. Jest to zagadnienie niezwykle interesujące i istotne, zwłaszcza dla historyków prawa i prawników. Staje się jeszcze bardziej ciekawe, gdy dotyczy kary śmierci w Rosji, czyli w kraju, w którym instytucja ta zajmowała szczególne miejsce.

Niniejsze opracowanie ma charakter informacyjno-poznawczy. Zawiera omówienie zagadnień prawnych dotyczących kary śmierci w ujęciu historycznym. Jego celem jest przedstawienie procesu jej kształtowania się na obszarze państwa rosyjskiego. Analiza obejmuje dosyć rozległy okres w historii Rosji – bowiem od czasu usankcjonowania tej kary w prawie do współczesności – czyli od 1398 r. do 2008 r. Takie podejście umożliwi głębsze zbadanie problemu. Ze względu na rozległą cezurę czasową, analizowany okres podzielono na trzy etapy: do rewolucji październikowej (1398–1917), socjalizm (1917–1991) i współczesność (1992–2008). Zdecydowano się zastosować podział przyjęty przez historyków i prawników rosyjskich.

Przystępując do rozważań, przyjęto założenie, że kara śmierci bardzo często przewidywana była w prawie rosyjskim, a w praktyce wymiaru sprawiedliwości nadużywana. Przypuszczano, że stanowiła ona nie tylko instrument polityki karnej, ale i walki politycznej. Weryfikację postawionej tezy umożliwią analizy regulacji prawnych i praktyki orzeczniczej w zakresie kary śmierci na przestrzeni kilku wieków.

1. Kara śmierci w przedrewolucyjnej Rosji

Kara śmierci w Rosji ma swój rodowód w krwawej zemście. Był to niesformalizowany rodzaj tej kary stosowany powszechnie przez społeczeństwa Rusi, jak podaje S. W. Borodin¹, zwłaszcza do lat 50. XI w. Polegała ona na pozbawieniu życia zabójcy osoby najbliższej wobec wykonawcy tej zemsty. Stanowiła realizację zasady „oko za oko, ząb za ząb”.

Po raz pierwszy w historii państwa rosyjskiego kara śmierci została uregulowana w prawie w 1398 r. w dokumencie „Двинская уставная грамота”². Art. 5 przewidywał karę śmierci tylko w jednej sytuacji – za kradzież dokonaną po raz trzeci. Warto zauważyć, że nie przewidywał jej za zabójstwo³.

Kolejne akty prawne rozszerzyły nieco zakres przestępstw podlegających tej karze. I tak „Псковская судная грамота” z 1467 r. sankcjonowała karę śmierci – zdradę stanu, kradzież koni i kradzież z cerkwi⁴. Nie dotyczyła zabójstwa. Następnie w „Судебнику” (Kodeksie prawnym) z 1497 r. karę śmierci zagrożone były: „łotrstwo, rozbój, kradzież po raz drugi, umyślne wszczynanie jawnie fałszywych procesów, zabójstwo pana przez służbę, zdrada państwa, kradzież

¹ С. В. Бородин, *Ещё раз о смертной казни за убийство*, „Государство и Право” 2001, № 4, s. 57, 61.

² Tłumaczenie nazw dokumentów powoływanych w niniejszym opracowaniu uznano za niecelowe. Przyjęto, że ich nazwy własne należy pozostawić w oryginalnym brzmieniu.

³ М. Н. Становский, *Назначение наказания*, Санкт-Петербург 1999, s. 126.

⁴ С. В. Бородин, *op. cit.*, s. 58.

z cerkwi, porwanie człowieka, donosicielstwo i pożar”. Po raz pierwszy za zabójstwo (we wszystkich odmianach) została ona wprowadzona w „Судебнику” w 1550 r. W regulacji tej przewidziano ją także za „falszowanie dokumentów i zdradzieckie oddanie miasta nieprzyjacielowi”⁵. Jednakże historia zna wiele przypadków karania poddanych śmiercią przez wielkich kniaziów lub carów za „przestępstwa, których nie było w «Судебниках»”⁶. Zwłaszcza że, jak podaje N. P. Zagoskin, w następnych latach wielokrotnie je zmieniano i uzupełniano. Dlatego też po 1550 r. karę śmierci przewidywano za szeroki krąg przestępstw:

- 1) „zabójstwo ojca, matki, w ogóle krewnego. Sprawcę tego przestępstwa wożono po targu, przy czym rwano jego ciało szczypcami, a następnie topiono je, związawszy uprzednio z psem, kogutem, wężem i kotem. Osoby będące w zмовіе z zabójcą, karano także śmiercią;
- 2) zabójstwo brata przez brata, brata przez siostrę, siostrę przez brata, szwagra przez szwagra. Sposobu wykonania kary nie określono;
- 3) zabójstwo lub zranienie pana przez sługę. Sposobu wykonania kary nie określono;
- 4) zniewolenie dziewicy z użyciem przemocy. Sposobu wykonania kary nie określono. Zгода zgwałconej na zamążpójście za sprawcę uwalniała go od kary”⁷.

Zmiany w sytuacji społeczno-politycznej Rosji spowodowały, że na podstawie „Соборного уложения” z 1649 r. karę śmierci zagrożonych były już dziesiątki rodzajów zachowań przestępnych. Jak podaje prof. N. P. Zagoskin, należało do nich zaliczyć:

- 1) przestępstwa przeciwko wierze: bluźnierstwo; bluźnierstwo na Zbawiciela, Przeświątą Bogurodnicę, święty krzyż i świętych bożych błogosławionych; odejście od prawosławia. Za popełnienie tych przestępstw groziło spalenie żywcem. Na karę śmierci (bez oznaczenia sposobu wykonania kary) skazywano też za świętokradztwo; zabójstwo w cerkwi; naruszenie w określony sposób zasad zachowania się w czasie liturgii;
- 2) przestępstwa przeciwko państwu: zbrodnie przeciwko osobie cara, a także udział w spisku przeciwko niemu; zabójstwo lub spowodowanie rany w obecności cara lub na jego dworze; bunt przeciwko panującej władzy; zdrada państwa. Sposób wykonania kary wobec tej kategorii przestępstw nie został określony;

⁵ Wykaz przestępstw zagrożonych karą śmierci w obu „Судебниках” pochodzi z publikacji pt.: *Очерк истории смертной казни в России. Речь, читанная на годичном акте Императорского Казанского университета ордин. проф. Н. П. Загоскиным*, „Известия и учёные записки Казанского университета” 1892, № 1, dostępnej na stronie internetowej <http://www.allpravo.ru-2004.g>.

⁶ С. В. Бородин, *op. cit.*, s. 58.

⁷ *Очерк истории...*

- 3) przestępstwa przeciwko ustanowionej władzy: jawne powstanie przeciw władzy; spowodowanie śmierci naczelnika, który przyjechał z Moskwy w celu dowiezienia do sądu; spowodowanie u sędziego śmiertelnych ran w budynku sądu; fałszowanie dokumentów państwowych, niedozwolony wyjazd za granicę w celu zdrady;
- 4) przestępstwa przeciwko mieniu i dochodom skarbu państwa oraz przeciw insygniom państwowym: przygotowanie fałszywej monety i fałszowanie monety prawdziwej (za co grozi wlanie do gardła roztopionego metalu) oraz sprzedaż tytoniu w karczmie (zagrożona zwykłą karą śmierci, czyli ścięciem głowy);
- 5) przestępstwa przeciwko życiu i czci osób prywatnych: kwalifikowane typy zabójstwa, obwarowane karą śmierci „bez litości”: zabójstwo rodziców przez dzieci, zabójstwo nowo narodzonego dziecka przez matkę, zabójstwo męża, za co przewidziano zakopanie żywcem w ziemi. Śmierć groziła też za zniewagę czci kobiet, związaną z użyciem przemocy;
- 6) przestępstwa przeciwko mieniu: pożar, zagrażający spalaniem przestępcy; drugi rozbój i trzecią niekwalifikowaną kradzież, zagrożoną ścięciem głowy⁸.

Należy zatem stwierdzić, że kara śmierci przewidziana była za wiele przestępstw i stanowiła główny środek jurysdykcji karnej. Usankcjonowanie kary przez państwo podnosiło jej prestiż oraz służyło zastraszeniu społeczeństwa. Było też przejawem dbałości rządzących o bezpieczeństwo. Warto zauważyć, że w analizowanym okresie zaczęło kształtować się surowe prawo wobec recydywistów, zwłaszcza będących sprawcami przestępstw przeciwko mieniu.

Odpowiednio do szerokiego zakresu czynów zagrożonych karą śmierci przewidziano w owym czasie kwalifikowane rodzaje kary śmierci. Stanowiły je:

- 1) ścięcie (odrabianie) głowy – było rodzajem kary, przewidzianym wówczas, gdy w przepisach nie określono sposobu wykonania kary;
- 2) powieszenie – stosowane wobec złodziei i rozbójników, których należało wieszać w miejscu ich zatrzymania. W II poł. XVII w. typ kwalifikowany tego rodzaju kary polegał na powieszeniu na żelaznym haku za żebro;
- 3) utopienie – stosowane najczęściej podczas wykonywania masowych egzekucji. Za ojcobójstwo i mężobójstwo przewidziano utopienie razem z psem, kogutem, wężem i kotem;
- 4) ćwiartowanie – polegało na odrabianiu żywemu skazanemu najpierw wszystkich czterech kończyn, a potem głowy;
- 5) wlanie do gardła roztopionego metalu – stosowane wobec fałszerzy monet;

⁸ Ibidem.

- 6) zakopanie żywcem w ziemi – przewidziane za zabójstwo męża. Skazaną zakopywano żywą w ziemi po szyję, ze związanymi na plecach rękoma. Zostawiano ją w takiej pozycji dopóty, dopóki nie umarła z głodu i pragnienia. Pilnowano, by nikt nie dostarczył jej jedzenia i picia. Przechodnie mogli jej jedynie rzucać monety przeznaczone na pochówek. Dopóki żyła, modlił się przy niej duchowny. Skazana umierała najczęściej 7–8–12 dni, ale, jak podają historycy, zdarzało się, że nawet 31 dni;
- 7) wbicie na pal – stosowane wobec buntowników i złodziei było bardzo bolesnym sposobem zadawania śmierci. Wbijano bowiem pal w ciało skazanego, który przebijał wnętrzności i wychodził w piersi lub między łopatkami. W celu zwielokrotnienia mąk skazanego poprzeczkę umieszczano przy ostrym końcu pala, która utrudniała wbijanie ciała na pal i powodowała śmierć w męczarniach;
- 8) łamanie kołem – polegało na tym, że skazanego rozkładano na ziemi, twarzą do góry i miażdżono jego ciało kołem, z boku którego przymocowany był żelazny pręt;
- 9) spalenie żywcem – stosowano za przestępstwa przeciwko wierze i za spowodowanie pożaru. Skazanych palono w ognisku lub po uprzednim umieszczeniu i zamknięciu w klatce – na ściętym drzewie⁹.

Nie ulega wątpliwości, że wszystkie wyżej wymienione sposoby wykonania kary śmierci były bardzo drastyczne, związane ze spowodowaniem dodatkowych dolegliwości i cierpień.

Kolejne kodyfikacje zmierzały ku rozszerzeniu kręgu zachowań objętych karą śmierci. W przepisach „Воинских артикулов” z 1715 r. karą śmierci zagrożonych już było 100 rodzajów przestępstw, a w świetle „Воинского устава” z 1716 r. około 122 przestępstw. Obie regulacje przewidywały karę śmierci m.in. za: bluźnierstwo, krzywoprzysięstwo, obrazę cara „w słowach i czynach”, fałszowanie monet, zabójstwo, udział w pojedynku, nierząd, kazirodztwo, bigamię, zgwałcenie kobiet, sodomię, pożar, rozbój, kradzież w znacznych rozmiarach (ponad 20 rubli) lub nieznacznych rozmiarów, ale dokonaną czwarty raz¹⁰. Przewidywały one zróżnicowane sposoby wykonania tej kary: spalenie, ćwiartowanie, łamanie kołem, przypalanie języka roztopionym metalem, wlewanie do gardła roztopionego metalu¹¹.

Jak widać, w dawnej Rusi i państwie moskiewskim do początku XVIII w. kara śmierci miała zastosowanie dosyć szerokie. Za panowania carycy Jelizawiety Pietrowny jej zakres uległ zmniejszeniu. W 1741 r. złożyła ona nawet przysięgę, że

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Л. В. Иногамовая-Хегай, В. С. Комиссаров, А. И. Рапор (ред.), *Российское уголовное право. Общая часть*, т. 1, Москва 2006, s. 373–374.

za jej rządów kara śmierci nie będzie wykonywana. Jak podają źródła, tak też się stało. Przewodników skazanych na nią zsyłano na Syberię.

Od połowy XIX w. uwidoczniła się tendencja ograniczania kary śmierci, gdyż „Свод законов” z 1832 r. przewidywał ją głównie za ciężkie rodzaje przestępstw przeciwko państwu. Jeszcze większy trend do zmniejszania liczby czynów zagrożonych karą śmierci dał się zauważyć w „Уложении о наказаниях уголовных и исправительных” z 1845 r. i w „Уголовном уложении” z 1903 r. Zwłaszcza ta ostatnia regulacja przewidywała dosyć wąski krąg przestępstw politycznych (głównie przeciwko państwu) zagrożonych karą śmierci. Ponadto zakazywała stosowania jej wobec osób poniżej 21 roku życia i powyżej 70 roku życia. Zezwalała na wykonywanie jej wobec kobiet tylko za popełnienie przez nie określonych przestępstw: zamach na imperatora, na jego rodzinę i jego władzę. Zwraca uwagę fakt, że w tym czasie sądy wojskowe mogły stosować karę śmierci za bardzo szeroki krąg przestępstw, wliczając w to: zabójstwo, zgwałcenie, rozbój, grabież, umyślne spowodowanie pożaru itd. W praktyce w XIX w. i na początku XX w. karę śmierci za ciężkie przestępstwa (nie licząc przeciwko państwu) stosowano dosyć rzadko. Niemniej należy wskazać, że zamiast tej kary stosowano często dożywotnie zesłanie na Syberię¹².

2. Kara śmierci w socjalistycznej Rosji

Od 1917 r. zakres stosowania kary śmierci zmieniał się kilkakrotnie. Po raz pierwszy jej zniesienia dokonał 28 października 1917 r. II Ogólnorosyjski Zjazd Rad¹³. Jednakże już 21 lutego 1918 r. dekretem Rady Komisarzy Ludowych „Социалистическое отечество в опасности” karę tę przywrócono. Przewidziano w nim możliwość egzekucji, także bez sądu, na miejscu i za bardzo szeroki krąg przestępstw, np. za popełnienie przestępstwa przez nieprzyjacielskich agentów, spekulantów, sprawców pogromów, chuliganów, kontrrewolucyjnych agitatorów, niemieckich szpiegów. Prawo do praktycznie bezgranicznego stosowania kary śmierci oddano do dyspozycji Czecha, która skutecznie wdrażała ją w życie¹⁴.

Następnie 17 stycznia 1920 r. ponownie zniesiono karę śmierci. Inicjatorem tego był F. Dzierżyński. Dlatego decyzję tę traktowano jako polityczną i wiązano bardziej z walką klasową niż przestępczością pospolitą¹⁵. Jednakże poważna zmia-

¹² M. С. Рыбак, *Уголовно-исправительное право*, Саратов 1997, s. 315–316.

¹³ Декрет об отмене смертной казни (принят II Всероссийским Съездом Советов 28.10.1917), <http://www.lawru.info>.

¹⁴ M. С. Рыбак, op. cit., s. 316.; Zob. M. Filar, *W służbie utopii. 73 lata radzieckiego prawa karnego*, Toruń 1992, s. 13.

¹⁵ Zob. szerzej: J. R. Kubiak, *Kara śmierci w europejskich państwach socjalistycznych*, „Palestra” 1982, nr 9–10, s. 69.

na sytuacji w kraju (wojna z Polską, ofensywa Wrangla na Krymie) wymusiła decyzję o przywróceniu jej stosowania. Stało się to już 4 maja 1920 r. Od tego czasu trybunały rewolucyjne intensywnie pracowały. W takiej sytuacji kara ta straciła swą funkcję prewencyjną, a stała się sposobem karania za przestępstwa polityczne¹⁶. Nie należy jednakże zapominać, że stworzenie tak surowego prawa miało też podłoże społeczne. Związane ono było, jak podaje M. S. Rybak, z rozwojem w latach 1918–1922 masowego bandytyzmu w tzw. okresie społecznej dezorganizacji, w którym pojawili się zawodowi zabójcy i zwyrodnialcy, wcześniej niespotykani w przedrewolucyjnej Rosji. Po przejściu okresu masowego bandytyzmu, w którym kara ta była sposobem społecznej ochrony przeciw przestępcom-recydywistom, stała się ona środkiem walki z przeciwnikami reżimu stalinowskiego. Liczby ofiar masowych represji nie udaje się podać nawet w przybliżeniu¹⁷. Zatem potrzeba wzmożenia walki klasowej w dążeniu do socjalizmu spowodowała nasilenie represji.

W uchwalonych w 1922 r. i 1926 r. kodeksach karnych Związku Radzieckiego kara śmierci nie była tak często jak poprzednio przewidziana. W art. 33 k.k. RSFRR z 1922 r. przewidziano, że prawo stosowania kary śmierci mają tylko sądy wojskowe, a nie powszechne. Zmiany tego artykułu w czerwcu i wrześniu 1922 r. doprowadziły do tego, że kary tej nie można było stosować wobec skazanych, którzy nie ukończyli 18 lat i kobiet w ciąży (potwierdzonej badaniem lekarskim). W kodeksie tym karą tą zagrożonych było 28 przestępstw, w tym m.in.: organizowanie powstania zbrojnego w celach kontrrewolucyjnych, udział w aktach terrorystycznych przeciwko władzy radzieckiej, szpiegostwo, udział w aktach walki przeciwko klasie robotniczej i ruchowi rewolucyjnemu, udział w organizacji przeciwko normalnej działalności instytucji radzieckich, udział w bandach dokonujących napaści na radzieckie i prywatne instytucje oraz obywateli. Można zauważyć, że zabójstwo nie było zagrożone karą śmierci. W latach 1930–1940 kara ta na podstawie k.k. z 1926 r. przewidziana była za 42 przestępstwa, głównie kontrrewolucyjne. W tej regulacji zabójstwo także nie było penalizowane karą śmierci. Należy podkreślić, że oba kodeksy karne, jako sposób wykonania kary, przewidywały rozstrzelanie.

Kolejny raz kara śmierci została zniesiona Ukazem Prezydium Rady Najwyższej ZSRR w dniu 26 maja 1947 r. Ukaz ten ustanowił, że za przestępstwa zagrożone w obowiązującym prawie karą śmierci będą odtąd przewidziane kary izolacji w obozach poprawczych z obowiązkiem pracy (obozy pracy poprawczej) na okres 25 lat¹⁸. Jednak 3 lata później, 12 stycznia 1950 r., wprowadzono ją Ukazem Prezydium Rady Najwyższej ZSRR „О применении смертной казни

¹⁶ А. В. Малько, С. В. Жильцов, *Смертная казнь в России. История. Политика. Право*, Москва 2003, s. 177.

¹⁷ М. С. Рыбак, *op. cit.*, s. 316.

¹⁸ М. Н. Становский, *op. cit.*, s. 127.

к изменникам Родины, шпионам, подрывникам-диверсантам”, a 30 kwietnia 1954 r. przewidziano także za (umyślne) zabójstwo¹⁹.

W latach 50. XX w. katalog przestępstw podlegających tej karze został poszerzony. Zaliczono do niego również bandytyzm, działania dezorganizujące pracę instytucji poprawczych z obowiązkiem pracy, fałszowanie pieniędzy, naruszenie przepisów przy operacjach walutowych, zamach na życie pracownika milicji, przywłaszczenie mienia społecznego, przyjęcie łapówki, porwanie statku powietrznego²⁰. Regulowały go głównie Ukaz Prezydium Sądu Najwyższego ZSRR z 15 lutego 1957 r. „О внесении изменений и дополнений в положение о воинских преступлениях” oraz „Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик” z 1958 r. W myśl tego pierwszego aktu, karane były w szczególności: dezercja; poddanie nieprzyjacielowi przez dowódcę podległych mu wojsk, statków, artylerii i składów wojskowych; oddanie się w niewolę ze strachu²¹. Na mocy drugiego aktu, kara śmierci została usunięta z systemu kar, a umieszczona samodzielnie w art. 22 „jako wyjątkowy rodzaj kary, przewidzianej w przyszłości do jej pełnego zniesienia”²². Przewidziana jednakże była za popełnienie 9 przestępstw w czasie pokoju i 16 przestępstw w czasie wojny²³. Jako przykładowe należy wskazać: zdradę ojczyzny, szpiegostwo, dywersję, akt terrorystyczny, zabójstwo w okolicznościach obciążających. Na karę tę nie mogły być skazywane osoby niepełnoletnie, kobiety w ciąży (zarówno w czasie popełnienia przestępstwa, orzekania, jak i wykonywania kary)²⁴.

W tym miejscu nasuwa się pytanie: jak obowiązywanie tak surowego prawa wpłynęło na orzecznictwo sądowe w zakresie skazywania na karę śmierci? W celu udzielenia odpowiedzi zostaną przedstawione dane oficjalnej statystyki²⁵, dotyczące wyłącznie przestępstw politycznych (ze względu na brak jednej pełnej statystyki wszystkich orzeczonych kar śmierci, zarówno w trybie sądowym, jak też w drodze administracyjnej), za które najczęściej w latach 1918–1958 orzekano tę karę.

¹⁹ Ibidem, s. 127. Niektórzy do dziś widzą „zbawienną” rolę tej kary w 1954 r., podkreślając, że miała znaczny wpływ na spadek liczby zabójstw zarówno w roku jej wprowadzenia, jak i w następnym (spadek dwukrotny). Zob. Б. Г. Карганова, *Лишение свободы и смертная казнь в санкциях статей УК РФ*, „Государство и Право” 2003, № 11, s. 64.

²⁰ М. С. Рыбак, *op. cit.*, s. 317.

²¹ А. В. Малько, С. В. Жильцов, *op. cit.*, s. 178.

²² Ibidem, s. 177–178.

²³ Ibidem, s. 180.

²⁴ Ibidem, s. 178.

²⁵ Jak wskazują W. W. Łuniejew i W. N. Kudriawcew, dane te należy niestety uznać za niepełne i niewiarygodne. Sami autorzy zastrzegają, że w różnych opracowaniach liczby te różnią się między sobą. Dają zatem przybliżony obraz problemu. Zob. В. В. Лунеев, В. Н. Кудрявцев, *Политическая преступность*, [w:] В. Н. Кудрявцев, В. Е. Еминов (ред.), *Криминология*, Москва 2005, s. 311.

Tabela 1. Liczba orzeczonych kar śmierci za przestępstwa polityczne (kontrewolucyjne) w latach 1918–1958

Rok	Liczba	Rok	Liczba
1918	6185	1939	2601
1919	3456	1940	1863
1920	16 068	1941	23 726
1921	9701	1942	20 193/26 510
1922	1962	1943	3877/12 569
1923	414	1944	3110
1924	2550	1945	2308
1925	2433	1946	2273
1926	990	1947	898
1927	2363	1948	kara zniesiona
1928	869	1949	kara zniesiona
1929	2109	1950	468
1930	20 201	1951	1602
1931	1481	1952	1611
1932	2728	1953	300
1933	2154	1954	79
1934	2056	1955	40
1935	1229	1956	31
1936	1118	1957	50
1937	35 3 074	1958	83
1938	32 8 618		

Źródło: В. В. Лунеев, В. Н. Кудрявцев, *Политическая преступность*, [w:] В. Н. Кудрявцев, В. Е. Еминов (ред.), *Криминология*, Москва 2005, s. 311–312.

Dane zawarte w tabeli 1 wskazują, że spadek lub wzrost liczby orzeczonych wyroków śmierci związany był z uchwalaniem nowych regulacji karnych zawierających lub rozszerzających zakres przestępstw zagrożonych tą karą oraz z sytuacją wewnętrzną kraju i ze stanem walki z przeciwnikami politycznymi. Szczególną uwagę zwracają ogromne liczby orzeczonych kar śmierci w latach 1937–1938, czyli w okresie największych represji. Jak zaznacza J. I. Gilinskij, w tych liczbach nie mieszczą się osoby skazane na dziesiątki lat pozbawienia wolności bez prawa do korespondencji, co w świetle stalinowskiego prawa oznaczało karę śmierci, a także ogromne liczby zabitych bez sądu i śledztwa²⁶. Jak widać, reżim nie był ograniczony żadnym prawem, opierał się przede wszystkim na stosowaniu przemocy. Trzykrotne znoszenie kary miało w rzeczywistości charakter propagandy.

W kodeksie karnym RSFRR z 1960 r. karę śmierci przewidziano przede wszystkim za szczególnie niebezpieczne przestępstwa przeciwko państwu, przestępstwa gospodarcze powodujące znacznych rozmiarów szkody, a także

²⁶ Я. И. Гилинский, *Девиянтность, преступность, социальный контроль*, Санкт-Петербург 2004, s. 69.

za zabójstwo w okolicznościach obciążających²⁷. Kodeks ten przewidywał karę śmierci za 17 przestępstw w czasie pokoju i 16 przestępstw w czasie wojny²⁸. Nie mogła ona być stosowana wobec kobiet, osób, które nie ukończyły 18 lat, a także mężczyzn powyżej 65 roku życia. Metodą wykonania kary było rozstrzelanie.

Od początku lat 60. XX w. kilkakrotnie w różnych aktach prawnych zmierzano do rozszerzenia zakresu przestępstw zagrożonych karą śmierci. I tak Ukaz Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 5 V 1961 r. „Об усилении борьбы с особо опасными преступлениями” przewidywał karę śmierci za kradzież mienia państwowego lub społecznego w szczególnie dużych rozmiarach, za produkcję w celu zbytu papierów wartościowych, a także w stosunku do niebezpiecznych recydywistów i osób skazanych za ciężkie przestępstwa, osób powodujących terror w miejscach wykonywania kary, dokonujących napaści na ich administrację, organizujących grupy lub uczestniczących w grupach²⁹. Z kolei Ukaz Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 15 II 1962 r. karę śmierci przewidział za napaść na życie funkcjonariusza milicji lub członka drużyny ludowej (odpowiednik polskiego ORMО) w związku z ich służbową lub społeczną działalnością prowadzoną w zakresie ochrony porządku publicznego w okolicznościach obciążających, a także zgwałcenie zbiorowe lub dokonane przez szczególnie niebezpiecznego recydywistę lub które spowodowało szczególnie ciężkie następstwa, a także zgwałcenie nieletniej. 20 II 1962 r. Ukazem Prezydium Rady Najwyższej ZSRR przewidziano tę karę za łapownictwo, a Ukazem z 3 września 1965 r. – za branie udziału w zabójstwach i torturach obywateli radzieckich przez obywateli radzieckich w okresie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej 1941–1945. 3 I 1973 r. k.k. ZSRR uzupełniono przestępstwem porwania statku transportu powietrznego znajdującego się na ziemi lub w powietrzu, dokonanego z użyciem przemocy lub jej groźby, które spowodowało awarię samolotu lub śmierć ludzi albo ciężkie następstwa³⁰.

Trudno jest dziś ustalić liczbę wyroków śmierci wydanych w latach 1960–1970 oraz w pierwszej połowie lat 80. Jak podaje M. S. Rybak, w latach 60. najczęściej skazywano na karę śmierci. Np. w 1960 r. rozstrzelano 1880 osób, a w 1961–2159. Średnio w latach 1965–1970 skazano na nią 379–577 osób³¹.

Dostępne są natomiast dane statystyczne za lata 1986–1991. Ilustruje je tabela 2.

²⁷ Szerzej o rozwiązaniach dotyczących kary śmierci w k.k. z 1960 r. w Rosji piszą M. Mitera, M. Zubik, *Kara śmierci w świetle doświadczeń współczesnych systemów prawnych*, Warszawa 1998, s. 42–43.

²⁸ Л. В. Иногамовая-Хегай, В. С. Комиссаров, А. И. Папог (ред.), *op. cit.*, s. 374.

²⁹ А. В. Малько, С. В. Жильцов, *op. cit.*, s. 179.

³⁰ *Ibidem*, s. 180–181.

³¹ М. С. Рыбак, *op. cit.*, s. 317.

Tabela 2. Liczby wyroków skazujących na karę śmierci w latach 1986–1991

Rok	Liczba skazanych na karę śmierci
1986	225
1987	120
1988	115
1989	100
1990	223
1991	147

Źródło: *Преступность и правонарушения*, Москва 1992, s. 128.

Jak wynika z przedstawionych danych statystycznych, w latach 1986–1991 skazano 930 osób, czyli średnio 155 osób rocznie. W latach tych odnotowywano zarówno tendencje spadkowe (1987–1989), jak i wzrostowe (1990) liczby orzekanych wyroków śmierci. Jak podają A. W. Malko i S. W. Żilcow, od 1986 r. spadek związany był z nowym trybem ułaskawienia skazanych na karę śmierci, pozwalającym od 23 V 1986 r. w świetle art. 23 „Основ уголовного законодательства” na zamianąę tej kary (w trybie ułaskawienia) na okres od 15 do 20 lat pozbawienia wolności³².

Okres socjalistycznego państwa radzieckiego zapisał się w historii ogromną liczbą orzekanych i wykonywanych wyroków śmierci, najczęściej za przestępstwa o charakterze politycznym. Można stwierdzić, że im bardziej złożona była sytuacja polityczna kraju, tym częściej wprowadzano i stosowano tę karę. Stanowiła formę obrony władzy przed społeczeństwem.

3. Kara śmierci we współczesnej Rosji

We współczesnej Rosji podstawowe rozwiązania w zakresie kary śmierci zawarte są w Konstytucji Federacji Rosyjskiej (FR) z 1993 r., kodeksie karnym Federacji Rosyjskiej (k.k. FR) z 1996 r. i kodeksie karnym wykonawczym Federacji Rosyjskiej (k.k.w. FR) z 1996 r.

Jako akt najwyższej rangi Konstytucja FR z 1993 r. przewiduje bardzo ważne regulacje, zarówno z prawnego, jak i politycznego punktu widzenia. Art. 20 pkt 2 Konstytucji przewiduje, że kara śmierci może być ustanowiona do czasu jej zniesienia przez prawo federalne jako wyjątkowy rodzaj kary za szczególnie ciężkie przestępstwa przeciwko życiu. Ponadto Konstytucja FR, określając Rosję demokratycznym państwem prawa, gwarantuje każdemu człowiekowi jego prawa i wolności oraz uznaje je za najwyższą wartość. Traktuje je jako przyrodzone

³² А. В. Малько, С. В. Жильцов, *op. cit.*, s. 184.

i nieodwracalne (art. 2, 17, pkt 2). Oprócz tego art. 18 konstytucji FR gwarantuje ochronę praw oraz wolności każdego człowieka i obywatela.

Powyższe regulacje konstytucyjne pozwoliły rosyjskim prawnikom³³ na wyciągnięcie następujących wniosków:

- 1) kara śmierci powinna być traktowana jako kara tymczasowa, podlegająca zniesieniu po wystąpieniu odpowiednich społeczno-politycznych i społeczno-psychologicznych warunków³⁴;
- 2) kara śmierci jest karą wyjątkową i stosowanie jej powinno być przewidziane w związku z tym tylko za wąski krąg szczególnie niebezpiecznych zachowań stanowiących zamach na życie drugiego człowieka;
- 3) oskarżonemu o przestępstwo, za popełnienie którego przewidziana jest kara śmierci, powinno być zagwarantowane maksimum praw aż do czasu rozpatrzenia jego sprawy przez sądy przysięgłych ławników;
- 4) stosowanie kary śmierci powinno być ograniczone tylko do pewnego kręgu osób.

Jak wynika z analizy wybranych rozwiązań Konstytucji FR, zadaniem priorytetowym ustawodawstwa karnego jest ochrona praw i wolności człowieka i obywatela, co zapisano także w kodeksie karnym (art. 2 pkt 1 k.k. FR). Jednakże występuje tu pewna sprzeczność, gdyż kara śmierci odbiera człowiekowi przynależne (nieodwracalne) prawo do życia, czyniąc go, jak to określa O. Liepieszkina, tylko przedmiotem prawnokarnego oddziaływania państwa³⁵.

W tym miejscu rozważań należy powiedzieć, że po rozpadzie ZSRR i usamodzielnieniu Rosji rozpoczęła się powszechna dyskusja w kręgach nauki i praktyki o miejscu kary śmierci w systemie prawnokarnej polityki tego państwa. W jej trakcie ujawniły się 3 poglądy dotyczące problemu. Pierwszy zakładał utrzymanie kary śmierci przy znacznym zawężeniu kręgu przestępstw, za które może być orzeczona ta kara. Autorzy drugiego podejścia przewidywali nie tylko ograniczenie liczby przestępstw, ale i kręgu osób, wobec których kara nie powinna mieć zastosowania. Postulowali odejście od karania nią kobiet (nie tylko w ciąży) i mężczyzn w podeszłym wieku. Byłby to, ich zdaniem, pierwszy krok do odejścia od tej kary. Autorzy trzeciego podejścia proponowali całkowite zniesienie kary śmierci. Wskazywali przy tym, że istnienie jej dehumanizuje społeczeństwo, a wyniki badań nie potwierdziły „zbawienego” wpływu na liczbę przestępstw zagrożonych tą karą³⁶.

³³ A. И. Парог (ред.), *Уголовное право Российской Федерации. Общая часть*, Москва 2004, s. 384.

³⁴ Można więc wnioskować, że skoro Konstytucja zawiera zapis o dopuszczalności stosowania kary śmierci do czasu jej zniesienia, tzn. że władze przewidują w przyszłości rezygnację z tej kary. Oznacza to, że w czasie uchwalania Konstytucji w 1993 r. taką możliwość brano już pod uwagę. Zob. A. В. Малько, *Смертная казнь*, „Современные проблемы, Правоведение” 1998, № 1, s. 112.

³⁵ О. Лепешкина, *Наказание в виде смертной казни*, „Уголовное Право” 2005, № 2, s. 42.

³⁶ М. Н. Становский, *op. cit.*, s. 127–128.

W czasie uchwalania kodeksu karnego w 1996 r., w dyskusji o karze śmierci przeważał drugi pogląd, postulujący ograniczenie stosowania tej kary zarówno w ujęciu podmiotowym, jak i przedmiotowym. Pogląd ten znalazł wyraz w art. 59, 65, 66 k.k. FR.

Art. 59 pkt 1 k.k. FR przewiduje, że kara śmierci jako kara wyjątkowa może być ustanowiona tylko za szczególnie ciężkie przestępstwa, stanowiące zamach na życie. Ustawodawca zaliczył do nich pięć przestępstw: zabójstwo w okolicznościach obciążających (art. 105), zamach na życie działacza państwowego lub społecznego (art. 277), zamach na życie osoby sprawującej funkcję w wymiarze sprawiedliwości lub prowadzącej postępowanie przygotowawcze (art. 295), zamach na życie pracownika organu ochrony porządku prawnego (art. 317), ludobójstwo (art. 357). Nazwanie tej kary wyjątkową ustawodawca tłumaczy tym, że przy jej stosowaniu wyklucza się dążenie do osiągnięcia celu kary. Warto przy tym zaznaczyć, że przy żadnym z wymienionych przestępstw kara ta nie jest absolutnie jedynym rodzajem kary, zawsze występuje alternatywnie z terminową karą pozbawienia wolności albo dożywotnim pozbawieniem wolności. Dlatego też często podkreśla się, że jest to kara orzekana w wyjątkowych wypadkach, tzn. wtedy, gdy przestępstwu towarzyszą okoliczności obciążające lub występuje szczególne niebezpieczeństwo ze strony sprawcy³⁷.

Wyjątkowość tej kary polega na tym, że w świetle art. 59 pkt 2 k.k. FR sfera jej stosowania została ograniczona do kręgu osób określonych przez płeć i wiek. Zatem kara ta nie może być orzeczona wobec kobiet, a także osób, które nie ukończyły 18 roku życia i mężczyzn, którzy w czasie wydania wyroku ukończyli 65 rok życia (niezależnie od tego, w jakim wieku byli podczas popełnienia przestępstwa). Ponadto w świetle art. 66 pkt 4 k.k. FR kara śmierci nie może być orzeczona wobec osoby dokonującej przygotowanie przestępstwa lub usiłowanie przestępstwa, niezależnie od ciężaru dokonanego przestępstwa, jego następstw i roli sprawcy w przestępstwie, a także na podstawie art. 65 pkt 1 k.k. FR – kary śmierci nie stosuje się wobec osoby uznanej przez przysięgłych za winną dokonania przestępstwa, ale zasługującą na złagodzenie kary.

Na podstawie art. 59 pkt 3 k.k. FR kara śmierci może być drogą do ułaskawienia przez zamianę na dożywotnie pozbawienie wolności lub pozbawienie wolności na okres 25 lat. Wystąpienie o ułaskawienie należy do skazanego i wymaga rozpatrzenia przez komisję do spraw ułaskawienia przy Prezydencie FR.

Na zakończenie rozważań dotyczących prawnokarnej sytuacji kary śmierci w Rosji należy powiedzieć, że przy wejściu tego kraju w 1996 r. do Rady Europy podpisał on Protokół Uzupełniający Nr 6 do Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r., wzięwszy na sie-

³⁷ Wynika to z postanowień Plenum Sądu Najwyższego z 29 kwietnia 1996 r. „О судебном приговоре” oraz „О судебной практике по делам об убийстве (ст.105 УК РФ)” z 27 stycznia 1999 r., które nakazują sądom zwracać szczególną uwagę na ten aspekt.

bie tym samym obowiązek prawnego zniesienia kary śmierci w ciągu 3!!! lat, a do tego czasu wprowadzenia moratorium na niewykonywanie kary śmierci. 16 maja 1996 r. B. Jelcyn wydał Ukaz Prezydenta FR „О поэтапном сокращении применения смертной казни в связи с вхождением в Совет Европы”, na którego podstawie w czerwcu 1999 r. ułaskawił wszystkich skazanych na karę śmierci. Została ona zamieniona na 25 lat pozbawienia wolności. Natomiast na podstawie Postanowienia Sądu Konstytucyjnego FR z 2 lutego 1999 r. nowe wyroki skazujące na karę śmierci nie mogły być wydawane. Sąd Konstytucyjny zdecydował, że ten rodzaj kary nie może być orzekany do czasu wejścia w życie odpowiedniego prawa federalnego, gwarantującego skazanemu na karę śmierci prawa do rozpatrzenia sprawy przez ławników przysięgłych³⁸. Moratorium weszło w życie w 1998 r., a Sąd Konstytucyjny FR postanowił, że rosyjskie sądy bez werdyktu przysięgłych nie mają prawa orzekać kary śmierci³⁹. Do dzisiaj jednak kary nie zniesiono. Pozostała ona jako rodzaj kary, który w praktyce nie może być wykonany. Nasuwa się zatem pytanie: „czy utrzymywanie kary śmierci w Rosji jest reliktem przeszłości, czy współczesną koniecznością?”

Wydawać by się mogło, że gdy w Rosji nie może być wykonywana kara śmierci, bezcelowe jest omawianie regulacji dotyczących praktycznego jej stosowania. Niemniej, dopóki kara ta przewidziana jest w k.k. FR, niezbędne do realizacji celu poznawczego niniejszego opracowania jest uzyskanie wiedzy na temat trybu jej wykonywania.

Na początku warto podkreślić, że do 1996 r. wykonywanie kary śmierci uregulowane było aktami normatywnymi różnych resortów (głównie MSW) o charakterze niejawnym. Obecnie, po raz pierwszy, procedury wykonywania kary śmierci zostały określone w art. 184–186 kodeksu karnego wykonawczego Federacji Rosyjskiej (k.k.w. FR). Taki sposób uregulowania uznano za przejrzysty, gdyż poprzedni powodował wiele domysłów na temat trybu i sposobu wykonywania kary śmierci.

Art. 184 pkt 1 k.k.w. FR przewiduje, że skazany na karę śmierci powinien być osadzony w pojedynczej celi, w warunkach gwarantujących mu wzmocnioną ochronę i izolację. W ocenie M. S. Rybaka, wzmocniona ochrona polega na nadzorze osadzonego realizowanym przez doświadczonych, silnych fizycznie funkcjonariuszy; na częstych kontrolach celi, w której przebywa skazany; na specjalnym przygotowaniu cel (uniemożliwiającym rozbicie ściany, przepiłowanie drzwi, podkopu). W świetle tych przepisów przy przekazywaniu skazanemu posiłku, książek z biblioteki, zakupów ze sklepu, medykamentów, listów, dokumentów i innych pism obowiązuje specjalny tryb, wykluczający możliwość wzięcia

³⁸ С. В. Бородин, *op. cit.*, s. 62.

³⁹ Л. В. Иногамовая-Хегай, *Уголовное право Российской Федерации*, Москва 2005, s. 251.

zakładnika spośród personelu placówki penitencjarnej. Przyjmowanie posiłków odbywa się w celi, w której powinna być kanalizacja i umywalka, by jak najrzadziej była potrzeba opuszczania celi⁴⁰.

W przepisach niejawnych szczegółowo opisano zasady postępowania przy otwieraniu drzwi cel, w których znajduje się skazany, częstotliwość ich otwierania itd. Przenoszenie skazanego z jednej celi do innej następuje na podstawie pisemnej zgody naczelnika placówki penitencjarnej. Podczas wyjścia z celi skazanego na karę śmierci, np. na spacer, do sanitariatu, zakładane są kajdanki. W tym czasie inni skazani nie mogą znajdować się na tym samym korytarzu czy sali⁴¹.

Wszystkie podejmowane kroki wyżej wymienione powinny gwarantować ochronę i izolację skazanego oraz bezpieczeństwo administracji więziennej. K.k.w. FR nie określa okresu, w którym wyrok powinien być wykonany. Od czasu uprawomocnienia orzeczenia do jego wykonania często mija długi okres, nieraz kilkuletni. Należy zauważyć, że doświadczenia innych państw wskazują na podobne praktyki.

Art. 184 pkt 2 k.k.w. przewiduje wobec każdego skazanego możliwość skorzystania z prawa łaski (które jest aktem realizacji zasady humanitaryzmu wobec przestępcy). W świetle Konstytucji FR takie prawo posiada Prezydent FR. Godny uwagi jest fakt, że w przypadku braku skargi skazanego, prawidłowość skazania ocenia w określonym trybie Sąd Najwyższy i Prokuratura Generalna, które wydają swoje opinie o słuszności wyroku. Ostateczną decyzję podejmuje Prezydent FR. Udzielenie przez niego prawa łaski skutkuje niewykonaniem kary i odwrotnie.

Sytuację prawną skazanego na karę śmierci przedstawia art. 185 k.k.w. Mimo że jak podkreśla M.S. Rybak⁴² skazany znajduje się w ścisłej izolacji, to nie izoluje się zupełnie od świata zewnętrznego. Korzysta z wielu praw, oczywiście według określonych zasad. Ma prawo załatwiać formalności w sprawach obywatelskich, prawnych, rodzinnych i małżeńskich; otrzymywać pomoc medyczną; pomoc prawną (bez ograniczeń kontaktować się z adwokatem lub innym prawnikiem świadczącym mu pomoc prawną); wysyłać i otrzymywać listy bez ograniczeń; odbywać comiesięczne krótkoterminowe widzenia z bliskimi; mieć widzenia z duchownym; odbywać codziennie 30-minutowy spacer; co miesiąc wydawać pieniądze na jedzenie i produkty pierwszej potrzeby w wysokości określonej dla skazanych przebywających w zakładzie o zastrzonym rygorze.

Po uprawomocnieniu się wyroku skazany na karę śmierci otrzymuje specjalną odzież przeznaczoną dla szczególnie niebezpiecznego recydywisty. Może

⁴⁰ М. С. Рыбак, *op. cit.*, s. 319.

⁴¹ А. И. Зубков (red.), *Комментарий к уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации*, Москва 2004, s. 449.

⁴² М. С. Рыбак, *op. cit.*, s. 320.

też korzystać z gazet i książek z biblioteki więziennej oraz otrzymywać przekazy pocztowe. Osoba skazana na tę karę nie ma prawa do pracy⁴³.

Tryb wykonywania kary śmierci określa art. 186 k.k.w. W Rosji karę śmierci wykonuje się niepublicznie, przez rozstrzelanie. Przy wykonywaniu obecni są tylko prokurator, przedstawiciel administracji więziennej i lekarz. Jeśli wyrok wykonuje się na kilku osobach, to egzekucja odbywa się oddzielnie dla każdej z nich. Śmierć skazanego potwierdza lekarz. Z wykonania wyroku sporządza się protokół podpisany przez obecne przy egzekucji osoby. Pochówku ciała dokonuje administracja więzienna w specjalnie określonym miejscu. Miejsca tego nie ujawnia się rodzinie.

O wykonaniu wyroku administracja więzienna powinna powiadomić sąd, który wydał wyrok śmierci, a także jedną osobę z rodziny, której wydaje się świadectwo śmierci skazanego i pozostałe po nim przedmioty, pieniądze oraz dokumenty.

Analiza rozwiązań zawartych w k.k.w., a dotyczących wykonywania kary śmierci, pozwala stwierdzić, że zostały one uregulowane dosyć szczegółowo. Oczywiście nieprzypadkowo, bo chodzi przecież o najsurowszą z kar. Wszystkie procedury zapisane w kodeksie zmierzają do rzecz można maksymalnego sprawdzenia prawidłowości podstaw skazania oraz możliwości skorzystania z prawa łaski. Ponieważ dotyczy to Rosji, pozostaje zawsze wątpliwość i pytanie o rzetelność wykonywania tych zapisów.

Po ukazaniu sytuacji prawnej kary śmierci we współczesnej Rosji, należy przedstawić praktykę jej wykonywania. Jako że niniejsza część opracowania dotyczy okresu po 1991 r., zostaną zaprezentowane dane statystyczne za lata 1992–1999.

Tabela 3. Liczba wyroków skazujących na karę śmierci w latach 1992–1999

Rok	Liczba skazanych na karę śmierci
1992	159
1993	157
1994	160
1995	143
1996	153
1997	106
1998	116
1999	19

Źródło: *Преступность и правонарушения*, Москва 1992, s. 128; *Преступность и правонарушения*, Москва 1997, s. 168; *Преступность и правонарушения*, Москва 1999, s. 163; *Преступность и правонарушения*, Москва 2002, s. 160.

⁴³ Ibidem, s. 320.

Jak wynika z tabeli 3, w latach 1992–1999 na karę śmierci skazano 1013 osób (czyli średniorocznie 126 osób), głównie za przestępstwa o charakterze kryminalnym. Od początku tego okresu liczba skazań utrzymywała się na podobnym poziomie. Należy zauważyć, że jest ona nieporównywalnie niższa niż w okresie socjalizmu.

Podsumowując, należy stwierdzić, że historia prawa i sądownictwa rosyjskiego wskazuje na dużą częstotliwość występowania kary śmierci w systemie prawnym i praktyce jej stosowania. Można zauważyć, że kara śmierci jako element reakcji państwa na przestępczość o różnym charakterze zajmowała znaczące miejsce w historii polityki karnej Rosji. Od czasu prawnego usankcjonowania tej kary, w różnych okresach państwa rosyjskiego, zakres jej stosowania rozszerzano lub ograniczano. Jak ukazały powyższe rozważania, ustawodawcy często dążyli do rozszerzenia katalogu zachowań, za które przewidziana była kara śmierci. Zdecydowanie rządziej podejmowali decyzję o jej zniesieniu.

Karę tę najczęściej przewidywali za przestępstwa przeciwko życiu, mieniu i państwu. Kładli nacisk na różnorodne typy tych czynów, uzależniając ich katalog od sytuacji kryminalnej w kraju. Należy stwierdzić, że ustawodawcy nie zawsze penalizowali zachowania, mówiąc językiem współczesnego prawa karnego, o znacznej szkodliwości społecznej czy społecznym niebezpieczeństwie. Najczęściej czynili to w myśl zasady: „im surowiej, tym skuteczniej”⁴⁴. W ten sposób zmierzali do osiągnięcia celu, jakim było wywołanie posłuchu w społeczeństwie. Można zatem uznać, że podstawowym celem kary śmierci była prewencja negatywna, przejawiająca się w zastraszaniu obywateli. Z tego powodu na przestrzeni długiego okresu kara ta stanowiła element bardzo surowej polityki karnej⁴⁵, dzięki której, jak pisze J. I. Gilinskij, zwłaszcza „radziecka i poradziecka Rosja należała do krajów (razem z Chinami, Irakiem, Iranem, Nigerią) o bardzo wysokich wskaźnikach skazań i wykonywania kary śmierci”⁴⁶.

Powyższe rozważania potwierdziły tezę, że kara śmierci była niejednokrotnie elementem walki politycznej. O silnym powiązaniu skali skazań w poszczególnych latach z sytuacją polityczną w kraju świadczyły przytoczone liczby. Szczególnie dane z lat 1918–1958 wskazywały, że setki tysięcy, a nawet miliony ludzi

⁴⁴ Analiza dokonana przez J. Antonjana podważa powszechne przekonanie o wpływie kary śmierci na spadek przestępczości. Uzasadnieniem jest niemalże stale występująca w historii Rosji tendencja wzrostowa przestępczości. Zob. Ю. Антонян, *Смертная казнь и его альтернатива*, „Уголовное Право” 2007, № 1, s. 98.

⁴⁵ Я. И. Гилинский, *Уголовная политика Российской Федерации: To be or not to be?*, „Досье на цензуру” 2003, № 11, s. 32.

⁴⁶ Zob. Я. И. Гилинский, *Девiantiология*, Санкт-Петербург 2004, s. 431.

w tym okresie zostało skazanych za przestępstwa polityczne (kontrewolucyjne). O ile we wszystkich wymienionych latach odsetek rzeczywiście straconych wynosił 90%, to w latach reżimu stalinowskiego – „wielkiego terroru” – około 100%⁴⁷. Stosowanie tej kary jako instrumentu walki politycznej obniżyło jej wartość.

Dopiero pierestrojka wpłynęła łagodząco na liczbę skazań na karę śmierci. Ponowny wzrost zaobserwowano na przełomie lat dziewięćdziesiątych. Należy pamiętać, że był to okres zapoczątkowanych ogromnych zmian społeczno-polityczno-gospodarczych w kraju, spowodowanych rozpadem ZSRR, próbami reform, frustracją społeczeństwa i narastającym bezrobociem, które przyczyniły się do wzrostu przestępczości. Z pewnością to one spowodowały wzrost orzeczanych kar śmierci. Od początku lat 90. liczba wyroków śmierci utrzymywała się na podobnym poziomie.

Na uwagę zasługują też sposoby wykonywania tej kary, charakteryzujące się, zwłaszcza w XVII w., ogromną brutalnością i zadawaniem bólu. Podobnie jak zakres skryminalizowanych czynów zmierzały do wywołania strachu i posłuchu w społeczeństwie. Niejednokrotnie publiczne wykonywanie kary tylko go potęgowało. Wraz z upływem czasu, z duchem humanizacji stosunków społecznych rezygnowano z tych wstrząsających metod. Aczkolwiek nadal za drastyczne należy uznać rozstrzelanie, przewidziane przez obecnie obowiązujące ustawodawstwo rosyjskie. Jednakże w przypadku tego państwa – za tradycyjne.

Doświadczenia ze stosowaniem kary śmierci w Rosji pokazują, że rządzący odnosili się do niej dosyć lekko. Poniekąd z historycznego punktu widzenia było to uwarunkowane wojnami oraz rządami kolejnych reżimów. Jednakże współczesność (stan pokoju, choć Rosja stale podkreśla wojnę z terrorystami czeczeńskimi) wcale nie uświadamia Rosjanom potrzeby zniesienia kary śmierci⁴⁸. Przy jej występowaniu czują się bezpieczniej⁴⁹. Wychowywani w rygorze nie widzą

⁴⁷ Я. И. Гилинский, *Девиянтность, преступность, социальный контроль*, Санкт-Петербург 2004, s. 69.

⁴⁸ Wręcz przeciwnie, większość chce rozszerzenia katalogu przestępstw, za które przewidziana byłaby kara śmierci, głównie o akt terrorystyczny, wzięcie zakładnika, bandytyzm, zgwałcenie. Badania opinii społecznej dowodzą, że około 75% chce wykonywania kary. Tylko niewielka część widzi w niej wiele negatywnych dla państwa i społeczeństwa następstw. Zob. М. Торкунов, *О необходимости смертной казни в УК РФ*, „Уголовное Право” 2005, № 3, s. 122; А. С. Никифоров, *О смертной казни*, „Государство и Право” 2001, № 4, s. 65; О. В. Старков, С. Ф. Милоков, *Наказание: уголовно-правовой и криминологический анализ*, Санкт-Петербург 2001, s. 21 i др.; О. Лепешкина, *Наказание в виде смертной казни*, „Уголовное Право” 2005, № 2, s. 41 i др.; Т. Bielecki, *Rosjanie chcą przywrócenia kary śmierci*, „Gazeta Wyborcza” 2006, nr 59, s. 11.

⁴⁹ Podkreślają, że art. 1 pkt 1 k.k. FR gwarantuje bezpieczeństwo człowiekowi, przez co należy rozumieć, że państwo wszelkimi środkami powinno dążyć do jego zagwarantowania. Kara śmierci jest jednym z nich. Zob. А. Б. Елизаров, *О гуманизации уголовного наказания* [w:] А. И. Долгова, С. В. Ванюшкин, Н. Н. Даниленко (ред.), *Власть: криминологические и правовые проблемы*, Москва 2000, s. 204.

innej możliwości oddziaływania na przestępczość. A historia tej kary w Rosji powinna nauczyć ostrożnego do niej stosunku.

Dlatego postawione wcześniej pytanie, „czy utrzymywanie kary śmierci w Rosji jest reliktem przeszłości, czy współczesną koniecznością?” nadal pozostaje nierozstrzygnięte. Próbując na nie odpowiedzieć, należy stwierdzić, że nie jest to relik, gdyż prawo nadal przewiduje tę karę. Zdaniem Rosjan natomiast jest współczesną koniecznością, gdyż stanowi skuteczny sposób oddziaływania na przestępczość. W tym miejscu rozważań nasuwa się kolejne pytanie: czy Rosja, nie znosząc definitywnie kary śmierci, szanuje i przestrzega zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego? Odpowiedź jest retoryczna. Należy jednak sądzić, że naciski ze strony społeczności międzynarodowej zadecydują w przyszłości o losie kary w tym kraju. Po prostu wymuszą jej zniesienie. Aczkolwiek nie jest to pewne, o czym świadczą słowa wieloletniego prezydenta W. Putina. Niejednokrotnie mówił, że „jest przeciwnikiem kary śmierci, ale wsłuchuje się w głos ludu”⁵⁰. Tym zdaniem wyrażał swoje negatywne stanowisko wobec zniesienia kary i dlatego nie podejmował inicjatyw zmierzających do jej zniesienia. Nie jest pewne, jakie stanowisko zajmie obecna władza. Nie zmienia to faktu, że Rosja stoi w przededniu podjęcia odpowiedniej decyzji w tym zakresie. Dzięki niej (jeśli spowoduje zniesienie) może choć trochę stracić opinię kraju prowadzącego bardzo represyjną politykę karną.

⁵⁰ T. Bielecki, op. cit., s. 11